

6 POKAZATI KRAJ V SZJ

Uvod

Ko gledamo list papirja, se s pogledom osredotočimo ali na črke ali na belo podlago, na kateri so natisnjene. Črk in podlage ne moremo gledati hkrati. **Podlaga** je običajno večja, ni gibljiva in ni živa. **Lik** je običajno manjši, gibljiv oziroma živ.

Podlaga	Lik
• velika • ni gibljiva • ni živa	• majhen • gibljiv • živ

Položaj črke določamo glede na papir, na katerem je natisnjena. Podobno tudi položaj človeka določamo glede na podlago – prostor, v katerem se nahaja. Vendar se vloge lahko tudi zamenjajo. Tudi človek lahko postane podlaga. Tako na primer položaj komarja, ki nam leta okoli glave in nas bo vsak hip pičil, določimo glede na sebe.

V eni situaciji smo torej lik, v drugi podlaga, ne moremo pa biti oboje hkrati. Kako se to pokaže v slovenskem znakovnem jeziku?

- V slovenskem znakovnem jeziku kraj običajno pokažemo s pomočjo krajevnih stavkov. Spoznali jih bomo v prvi temi tega sklopa, *Krajevni stavki* (6.1).
- V temi *Podlaga in lik* (6.2) bomo preverili, kaj potrebujemo, da pokažemo kraj.
- V temi *Pomožni ostanek* bomo analizirali pomožno roko (6.3).
- V slovenskem znakovnem jeziku ne obstaja kretnja za glagol 'biti'. V nekaterih primerih ga nadomešča glagol IMETI. V temi *Obstoj, premikanje in krajevni prislovi* (6.4) ga bomo raziskali skupaj z glagoli premikanja.

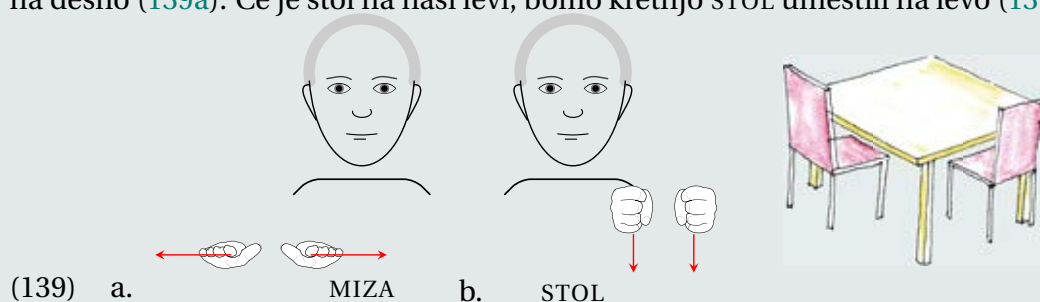
6.1 Krajevni stavki

V slovenskem znakovnem jeziku resnični položaj lika preslikamo v koordinatni sistem, ki ga predstavlja **kretalni prostor**. Kretalni prostor je zamejen s temenom glave zgoraj in z višino bokov spodaj ter z dolžino iztegnjenih rok spredaj, levo in desno.

Kretalni prostor

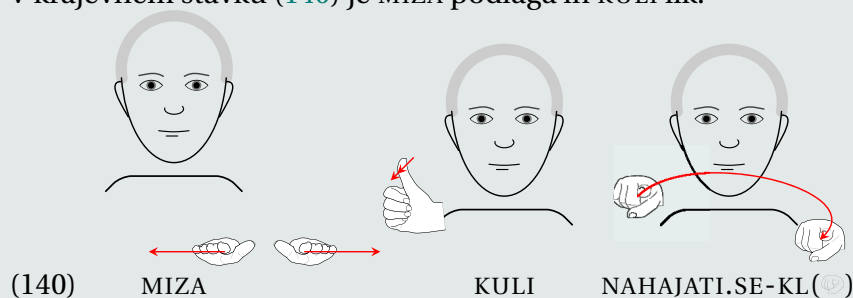
Umestimo v prostor mizo in stol. Če je miza na naši desni, bomo kretnjo MIZA umestili na desno (139a). Če je stol na naši levi, bomo kretnjo STOL umestili na levo (139b).

V obeh primerih v (139) smo položaj lika določili glede na sebe – podlago. Če lika nočemo umestiti glede na sebe, ampak glede na neko drugo podlago, moramo to pokazati. To naredimo s **krajevnim stavkom**. Krajevni stavki so tisti stavki, s katerimi umestimo osebo, žival ali stvar v prostor oziroma povemo, kje se nekaj nahaja.

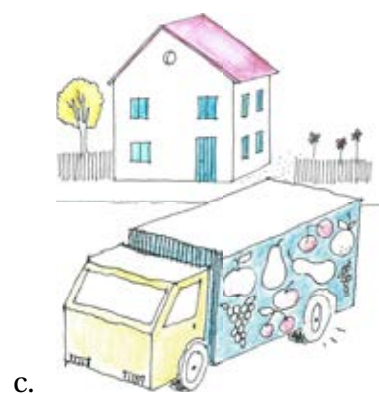
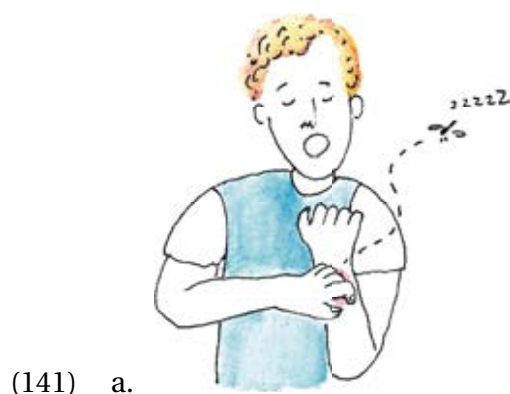
Krajevni stavek

V krajevnem stavku (140) je MIZA podlaga in KULI lik.

Krajevni stavek vsebuje **podlago** (kretnjo, ki zameji prostor) in **lik** (kretnjo, ki potrebuje umestitev v prostor). V krajevnem stavku sta torej vedno dva samostalnika. Včasih je zaradi njunega pomena jasno, kateri je podlaga in kateri je lik.

- En samostalnik je bistveno manjši od drugega, zato je verjetno prvi lik in drugi podlaga (141a);
- En samostalnik je živ, drugi pa ni živ, zato je verjetno prvi samostalnik lik in drugi podlaga (141b);
- En samostalnik je premičen, drugi pa ni premičen, zato je verjetno prvi samostalnik lik in drugi samostalnik podlaga (141c).

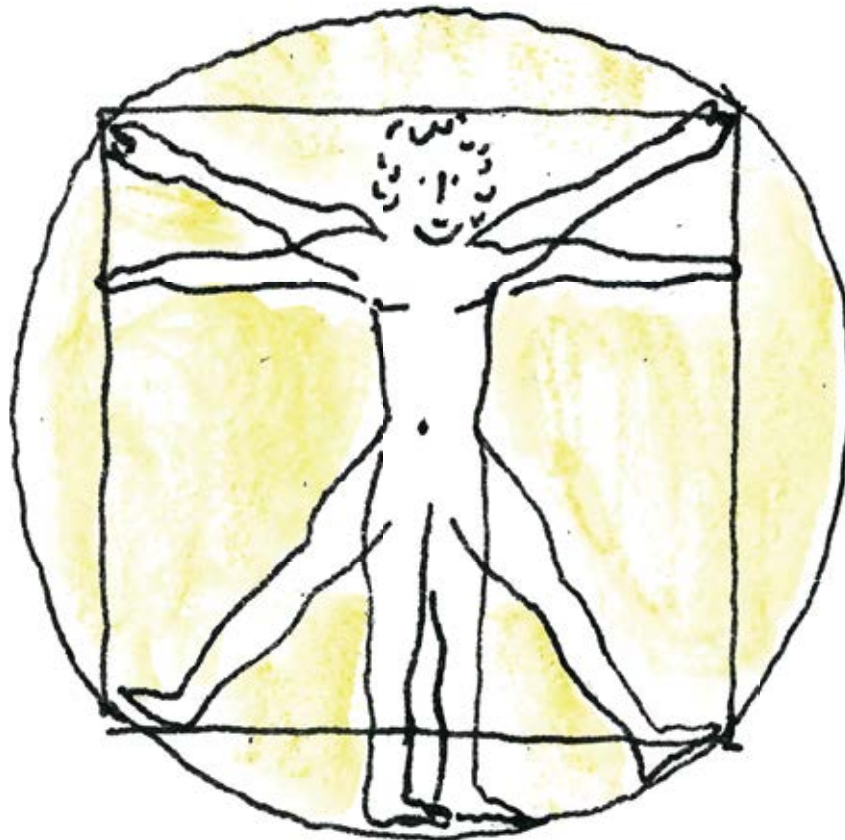

Vendar običajno iz pomena samostalnikov ni jasno, kateri je podlaga in kateri lik. Na primer takrat, ko sta oba samostalnika enako velika, živa in premična (141d). V takih primerih je nujno, da je informacija o tem, kaj je lik in kaj je podlaga, dodana v krajevni stavek. Kako v slovenskem znakovnem jeziku nek samostalnik označimo kot podlago ali kot lik?

Imamo dva načina: osnovni znakovni red in ujemanje. Osnovni znakovni red nam v krajevnem stavku pomaga prepoznati podlago in lik zato, ker vedno odkretamo najprej podlago (na primer MIZA), nato pa lik (na primer KULI). Povezavo med njima pokažemo s posebno vrsto glagola, ki ga imenujemo **klasifikatorski glagol**.⁹ Klasifikatorski glagol (NAHAJATI.SE-KL) je odkretan z gibanjem med dvema točkama, in sicer tako, da se začne v kretalnem prostoru, ki ga v zapisu označimo kot 'b' in ki ga zaseda lik (KULI_b); konča pa se v kretalnem prostoru 'a', ki ga zaseda podlaga (MIZA_a). Klasifikatorski glagol torej prilagodi svoje gibanje, kar pomeni, da se **ujema** s podlago in likom. To na primeru (142) označimo s pomočjo podpisanih črk.¹⁰

(142) $\frac{\text{dvig obrvi}}{\text{MIZA}_A} \mid \text{KULI}_B \text{ NAHAJATI.SE-KL}(\text{ }_A)$

Ujemanje nam v krajevnem stavku pomaga prepoznati podlago in lik (6.2), ker se klasifikatorski glagol vedno začne v kretalnem prostoru lika in konča v kretalnem prostoru podlage. V temi *Podlaga in lik* (6.2) si značilnosti podlage in lika oglejmo podrobneje.

⁹Klasifikatorski glagoli so predstavljeni v temi *Klasifikatorski glagol* (4.2).

¹⁰Ujemanje predstavlja sklop 3.

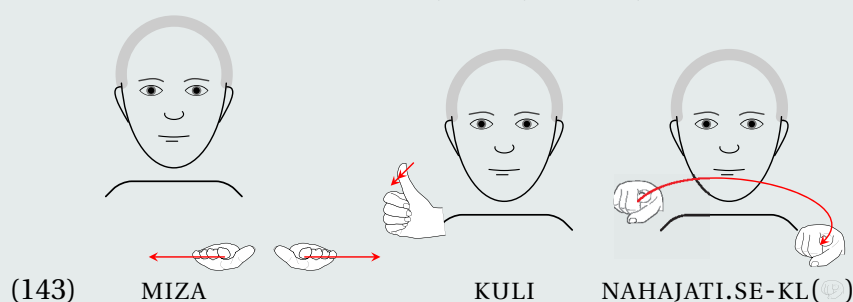
6.2 Podlaga in lik

Krajevni stavek vedno vsebuje dva samostalnika. Pogosto iz pomena samostalnikov ni jasno, kateri je **podlaga** in kateri **lik**. Ali obstaja možnost, da v slovenskem znakovnem jeziku nek samostalnik jasno označimo kot podlago, drugega pa kot lik? Da. Možnosti je celo več.

Zaporedje kretenj v krajevnem stavku

Oglejmo si primer krajevnega stavka – osredotočimo se na zaporedje kretenj v primeru (143). V slovenskem znakovnem jeziku je podlaga vedno pred likom.

Zakaj je v slovenskem znakovnem jeziku podlaga vedno pred likom? Med komunikacijo v slovenskem znakovnem jeziku **nove informacije** predstavljamo tako, da jih navezujemo na **stare (že znane) informacije**. Stavke zato običajno sestavljamo tako, da jih začnemo s staro informacijo in končamo z novo informacijo. To imenujemo členitev po aktualnosti.

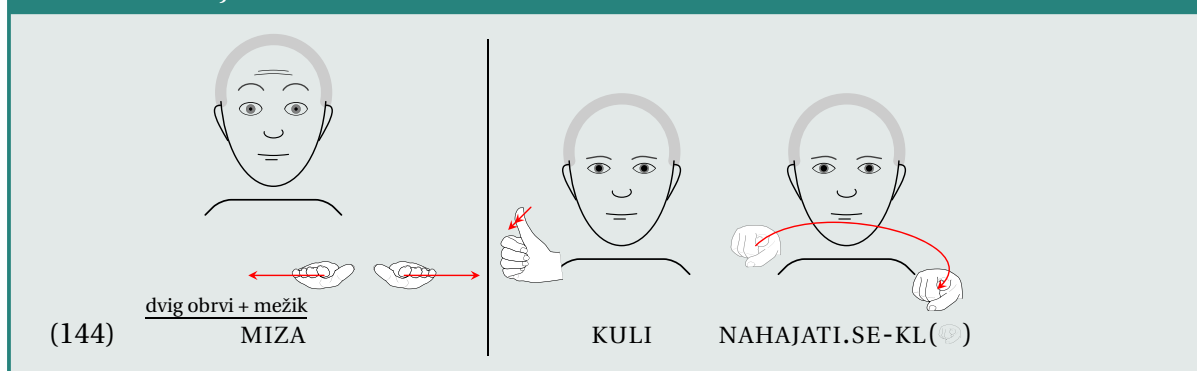
Členitev po aktualnosti

stara informacija > nova informacija

Spomnimo se, da podlaga omogoča prostorsko umestitev lika. Če torej hočemo lik umestiti glede na podlago, moramo prej že poznati lokacijo podlage. Zato je podlaga stara informacija, lik pa je nova informacija. Posledično je podlaga odkretana kot prva, nato ji sledi lik. S pomočjo znakovnega reda torej vemo, kateri samostalnik je podlaga in kateri lik. Prvi samostalnik v krajevnem stavku bomo vedno dojeli kot podlago, drugi samostalnik pa bomo dojeli kot lik. To pa ni edini namig.

Oglejmo si primer krajevnega stavka (144) in opazujmo mimiko: položaj obrvi, oči, premore. Ko kretamo podlago, dvignemo obrvi. Po koncu podlage pa se obrvi vrnejo v običajen (nevtralen) položaj. Sledita mežik in kratek premor. S spremembo mimike, z mežikom in premorom ločimo podlago od preostalega stavka. Na ta način podlago posebej poudarimo.

Mimika v krajevnem stavku

Kadar želimo v slovenskem znakovnem jeziku staro informacijo posebej poudariti, jo ločimo od preostalega stavka. Staro informacijo, ki jo posebej poudarimo, imenujemo **tema**. Podlago torej posebej poudarimo, ker v v krajevnem stavku opravlja vlogo teme.

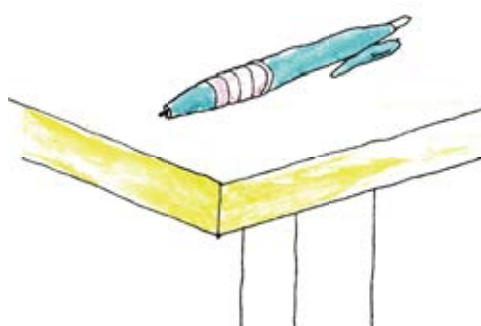
V SZJ temo označimo tako, da:

- jo postavimo na začetek stavka in
- dvignemo obrvi.

Nato po koncu teme:

- vrnemo obrvi v običajen položaj,
- pomežiknemo in
- naredimo premor.

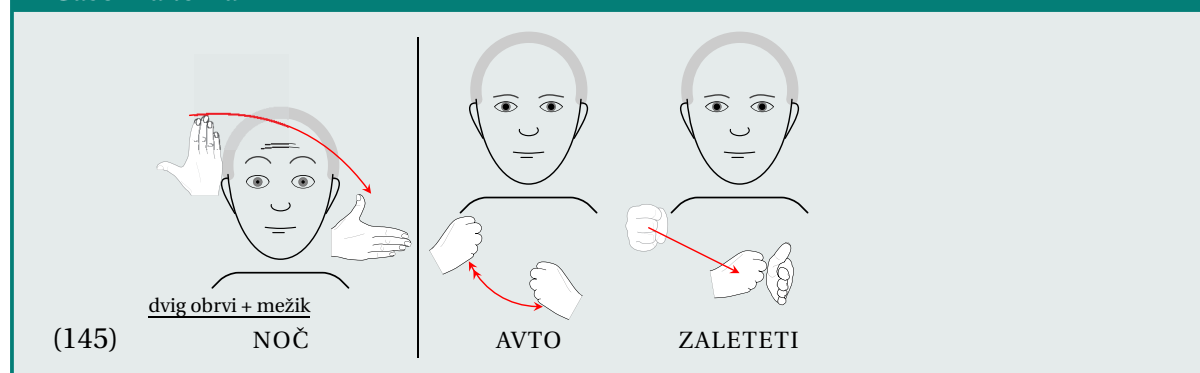
V slovenskem znakovnem jeziku podlago torej razlikujemo od lika tudi tako, da podlago označimo kot temo, in sicer z dvignjenimi obrvmi, ki se po koncu podlage vrnejo v običajen položaj, sledita pa še mežik in kratek premor.

V slovenskem znakovnem jeziku obstaja več različnih vrst tem, torej posebej označenih starih informacij. Temo v krajevnem stavku imenujemo **krajevna tema**, saj določa **kraj dogajanja**. Na podoben način se s **časovno temo** določi tudi **čas dogajanja**. Tudi časovna tema je označena z dvigom obrvi, sledijo pa ji vrnitev obrvi v običajen položaj, mežik in premor.¹¹

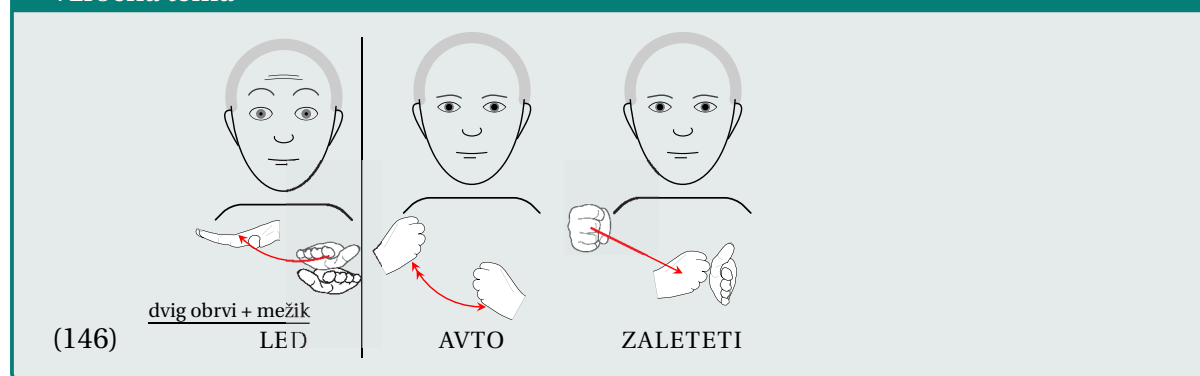
¹¹Času dogajanja v slovenskem znakovnem jeziku je posvečena tema *Čas in trajanje dejanja* (2.3).

Časovna tema

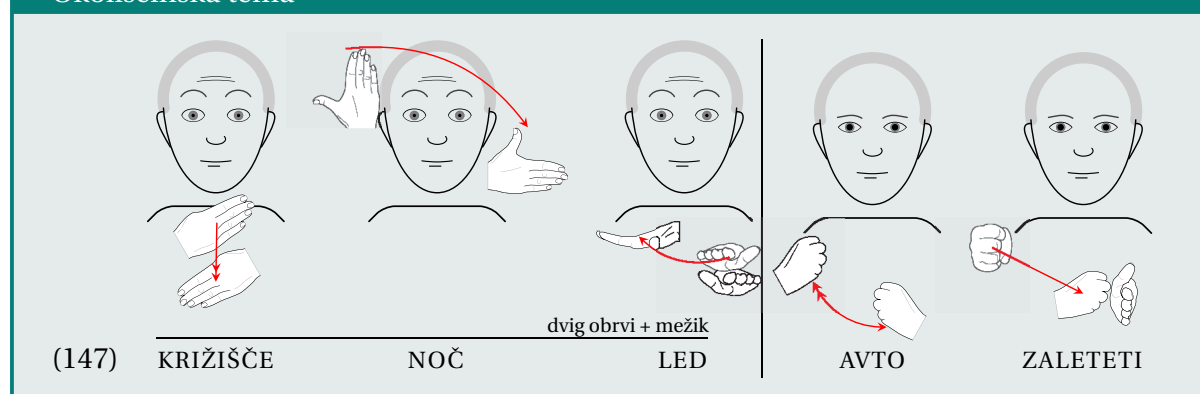
Povsem enako izrazimo tudi vzrok. Vzročna tema je označena z dvigom obrvi, sledijo pa ji vrnitev obrvi v običajen položaj, mežik in premor.

Vzročna tema

V istem stavku lahko s pomočjo krajevne teme opredelimo kraj dogajanja, s pomočjo časovne teme čas dogajanja in s pomočjo vzročne teme vzrok dogajanja. Ker vse te okoliščine dogodkov pokažemo enako, jih s skupnim imenom imenujemo **okoliščinska tema**.

Okoliščinska tema

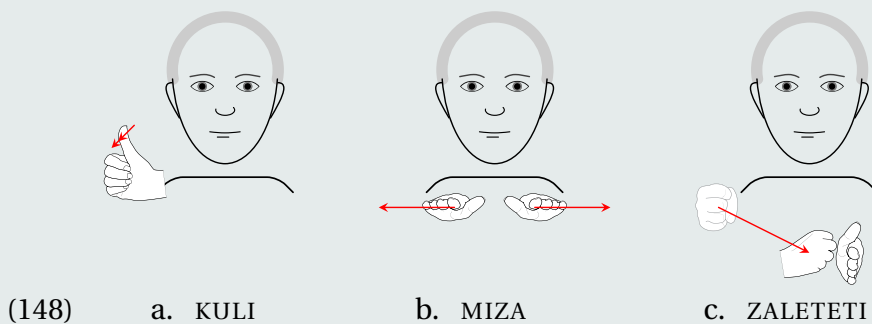
Nadaljnje podrobnosti krajevni stavkov bomo pokazali v temi *Pomožni ostanek* (6.3).

6.3 Pomožni ostanek

V slovenskem znakovnem jeziku je podlaga odkretana pred likom. Zato si moramo zapomniti, kje v kretalnem prostoru je bila odkretana podlaga, da bomo lahko pravilno pokazali oziroma razumeli, kam je umeščen lik. Pri tem nam lahko koristi **pomožni ostanek**.

Obstajajo **enoročne kretnje** (pri katerih uporabimo le eno roko, na primer (148a)) in **dvoročne kretnje** (pri katerih uporabimo obe roki). Dvoročne kretnje so dveh vrst: **simetrične** (na primer (148b)), pri katerih imata obe roki isto obliko in isto gibanje, in **nesimetrične** (na primer (148c)), pri katerih se roki razlikujeta tako po obliki kot po gibanju.¹²

Enoročne in dvoročne kretnje

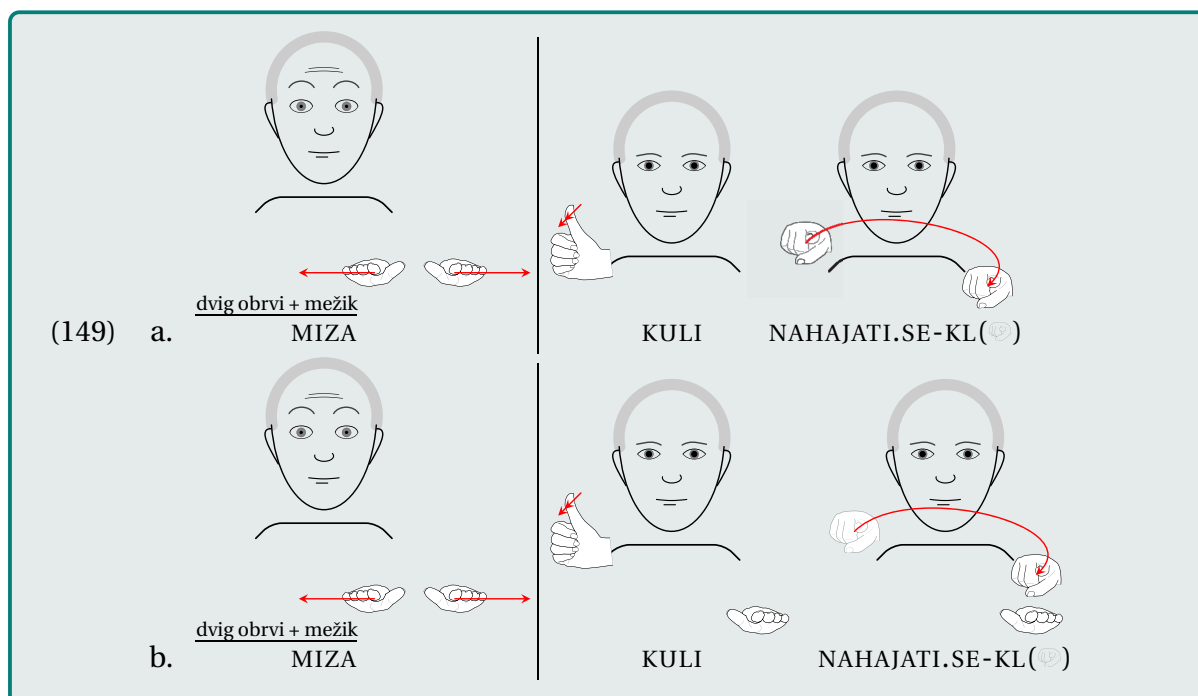
Če je v krajevnem stavku klasifikatorski glagol izveden samo z eno (**glavno**) roko, potem je druga (**pomožna**) roka prosta.¹³ Oglejmo si, kako jo lahko uporabimo.

Pomožni ostanek

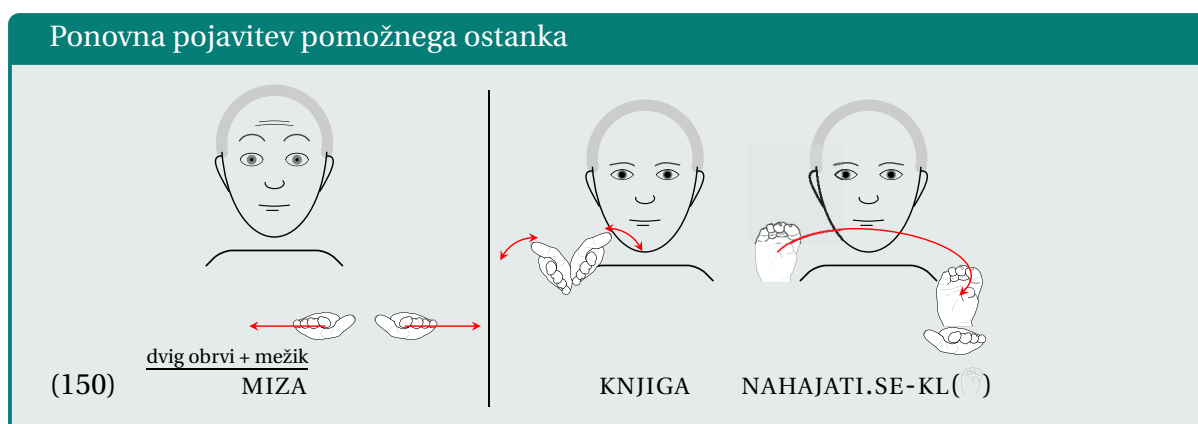
Krajevna stavka v primeru (149) sta slovnična in se po pomenu ne razlikujeta. Začnemo ju enako: s podlago, ki je dvoročna kretanja MIZA. Ko odkretamo podlago, se v (149a) pomožna roka umakne in do konca stavka miruje ob telesu, v (149b) pa ostane v kretalnem prostoru podlage vse do konca krajevnega stavka. Pomožno roko, ki ostane v obliki in položaju podlage vse do konca stavka, imenujemo **pomožni ostanek**.

¹²Ostale fonološke značilnosti kretenj so predstavljene v sklopu *Razlikovalne oznake*.

¹³V primerih je glavna roka označena kot R1, pomožna roka pa kot R2.

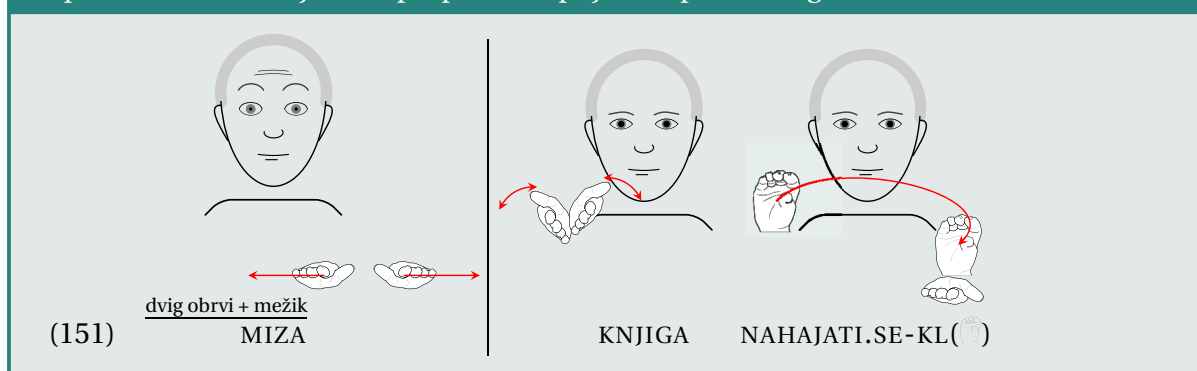

V krajevnih stavkih pomožni ostanek uporabimo v vseh primerih, ki to dopuščajo. Pomožnega ostanka ne moremo uporabiti, če je lik dvoročna kretnja (na primer KNJIGA), saj ga dvoročne kretnje ne dopuščajo. V tem primeru pomožni ostanek lahko ponovimo ob enoročnem klasifikatorskem glagolu (150).

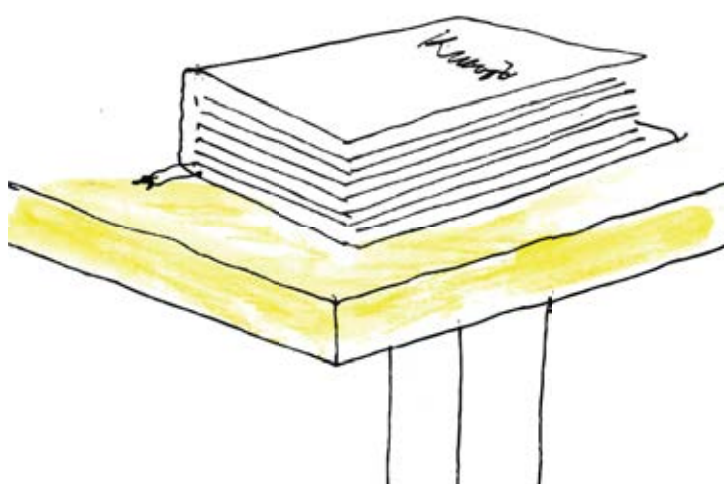
Če se pomožni ostanek po dvoročnem liku ponovi, se mu lahko spremeni usmerjenost. Če je lik na primer umeščen *na* podlago, dlan ponovljenega pomožnega ostanka praviloma ne bo več obrnjena navzdol (150), ampak navzgor (151). Če pa bi bil lik umeščen *pod* podlago, dlan ponovljenega ostanka praviloma ne bi bila obrnjena navzgor, ampak navzdol.

Sprememba usmerjenosti pri ponovni pojavitvi pomožnega ostanka

Ker se pri ponovni pojavitvi pomožnega ostanka spremeni njegova usmerjenost, vemo, da ne gre več za isto kretnjo kot na začetku stavka. Pomožni ostanek ni posledica 'lenobe' kretalcev, ampak ima svoj pomen in nalogo. Bistvena je njegova usmerjenost. Ker je usmerjen navzgor, ne označuje več celotne podlage (npr. MIZA), temveč le tisti del podlage, ki je pomemben za določitev položaja lika. V primeru (148) je to zgornja površina mize. Pozor! Kadar sta lik in klasifikatorski glagol enoročni kretnji, se pomožni ostanek ohrani nespremenjen do konca stavka.

Sedaj vemo, kako pokazati kraj v slovenskem znakovnem jeziku. Je to edini način? To bomo izvedeli v temi *Obstoj, premikanje in krajevni prislovi* (6.4).

6.4 Obstoje, premikanje in krajevni prislovi

Krajevni stavek je eden od načinov, kako lahko pokažemo kraj v SZJ. Ni pa edini način. Poglejmo si še tri druge: obstoj, premikanje in krajevne prislove.

V slovenskem znakovnem jeziku obstoj lahko izrazimo z glagolom IMETI (152a), zanikamo pa ga z glagolom IMETI-NE (152b). Pri tem velja poudariti, da v obeh primerih glagol IMETI ne izraža svojine, ampak obstoj, kar se pogosto zgodi tudi v drugih znakovnih in govornih jezikih.

Glagol obstoja (IMETI)

(152) a. dvig obrvi + mežik
TRGOVINA

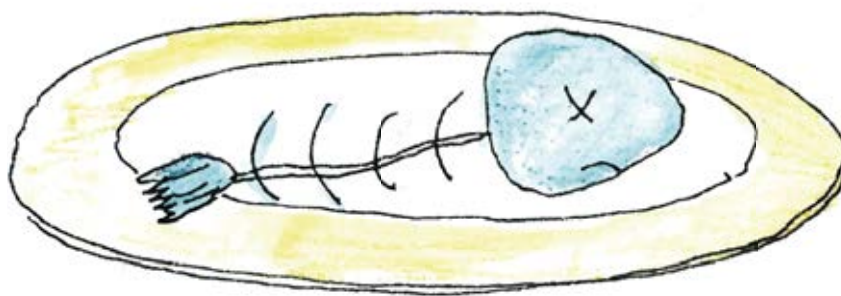
SVEŽ MLEKO IMETI

‘V trgovini imajo sveže mleko.’

b. dvig obrvi + mežik
TRGOVINA

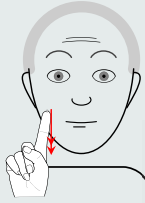
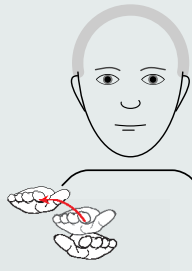
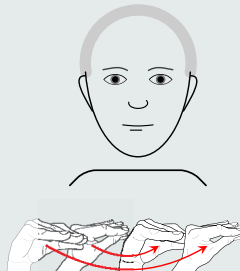
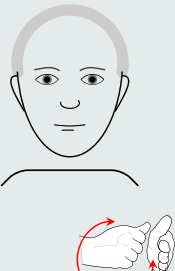
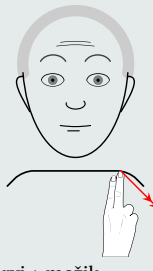
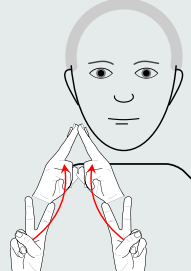
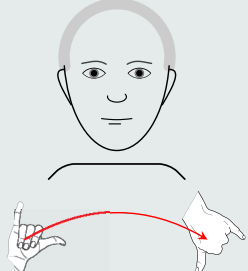
SVEŽ RIBA IMETI

‘V trgovini imajo sveže ribe.’

S krajevnim stavkom v slovenskem znakovnem jeziku pokažemo, kje se nahaja lik. Kako pa pokažemo premik lika v prostoru, na primer od ene ga kraja do drugega oziroma od **izhodišča** do **cilja**? Uporabimo **glagole premikanja**: nekateri so navadni (na primer PRESELITI, VOZITI-AVTO in ODITI), drugi so klasifikatorski (na primer VOZITI-KL(LETALO) in ITI-KL(ČLOVEK)). Gibanje glagola se začne v točki, ki jo zaseda izhodišče, in se konča v točki, ki jo zaseda cilj. Prilagoditev gibanja glagola kretalnemu prostoru izhodišča in cilja imenujemo **ujemanje**.

Glagoli premikanja

(153) a. <u>dvig obrvi + mežik</u> MAMA 		 MARIBOR	 PRESELITI	 PTUJ
b. <u>dvig obrvi + mežik</u> ŠEF 		 VOZITI.LETALO	 NEW YORK	

1. **Lik** je odkretan na začetku stavka in označen kot tema (dvignjene obrvi, mežik in premor). Pozor! V krajevnih stavkih je kot tema označena podlaga, tukaj pa lik.
2. **Izhodišče** je odkretano pred glagolom.
3. **Glagol premikanja** je navadni glagol PRESELITI (153a) ali klasifikatorski glagol VOZITI-KL(LETALO) (153b).
4. **Cilj** je odkretan za glagolom.

Namesto z enim stavkom lahko isto sporočilo odkretamo tudi z več stavki. Najprej v kretalni prostor postavimo lik, izhodišče in cilj; za vsakega uporabimo svoj krajevni stavek. Glagol premikanja je odkretan šele nazadnje.

Glagoli premikanja

(154)	a.	<u>dvig obrvi, mežik</u>
MAMA IX _a	MARIBOR _a IX _a PTUJ _b IX _b bPRESELITI _a
	b.	<u>dvig obrvi, mežik</u>
ŠEF IX _a	PARIZ _a IX _a NEW.YORK _b IX _b aVOZITI-KL(LETALO) _b

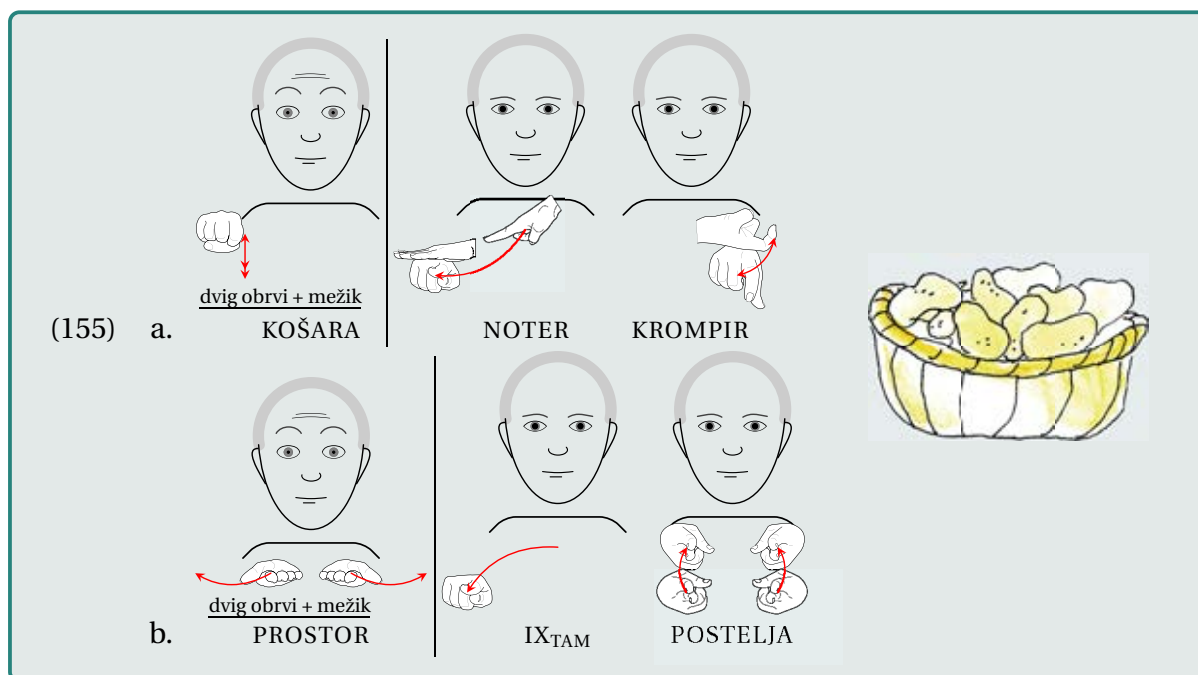

V slovenskem znakovnem jeziku se krajevni stavki začnejo s **podlago**, ki jo označimo kot **krajevno temo**: dvignemo obrvi, napravimo premor, obrvi vrnemo v običajen položaj in pomežiknemo. Sledi **lik** in nazadnje **klasifikatorski glagol**. Klasifikatorski glagol uporabimo namesto pomožnega glagola in predloga, ki ju običajno uporabljajo govorjeni jeziki. Ta način izražanja kraja v slovenskem znakovnem jeziku prevladuje. Obstaja pa tudi drug način. Namesto klasifikatorskega glagola lahko uporabimo krajevni prislov.

Krajevni prislovi

Kraj v slovenskem znakovnem jeziku lahko pokažemo s krajevnim prislovom, ki v krajevnem stavku nadomešča klasifikatorski glagol. Uporabimo lahko:

- NOTER, SPODAJ, ZADAJ/SPREDAJ, VMES, GOR, DOL, LEVO, DESNO
- TUKAJ in TAM

Pozor! Nekateri krajevni prislovi so v slovenski znakovni jezik verjetno vstopili zaradi vpliva predlogov v slovenščini, vendar v njem niso zaživel kot predlogi, ampak kot prislovi. Krajevni prislovi v slovenskem znakovnem jeziku torej niso krajevni predlogi, ki jih poznamo iz slovenščine in ki jih prepoznamo po tem, da vedno stojijo neposredno pred¹⁴ samostalnikom oziroma samostalniško zvezo. V slovenskem znakovnem jeziku je v primeru (155a) KOŠARA s premorom, spremembo mimike in mežikom ločena od NOTER, v primeru (155b) pa je PROSTOR s premorom, spremembo mimike in mežikom ločen od TAM. NOTER in TAM torej nista predloga, ampak prislova.

¹⁴V nekaterih jezikih, na primer v japonščini, stojijo predlogi za samostalnikom.